

Тема 8. ЕКОНОМІКА ДОМОГОСПОДАРСТВА

8.1. Функції домогосподарств та їхні доходи

Домогосподарство можна визначити як *економічну одиницю, що складається з однієї або більше осіб, постачає економіку ресурсами і використовує отримані кошти для купівлі товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби людини*. Як синоніми до поняття домогосподарства також використовують терміни *домашнє господарство* та *сімейне господарство*.

Домогосподарства можна класифікувати за низкою демографічних та економічних ознак. Важливими демографічними характеристиками домогосподарств є їх чисельність, склад та місце проживання. Основним економічним критерієм, за яким поділяють домогосподарства, є рівень їхніх доходів та багатства.

Домогосподарство, як одна з первинних економічних одиниць ринкової системи, виконує низку важливих функцій. З погляду сучасної економічної теорії домогосподарства у ринковій системі постають як *постачальники ресурсів, виробники товарів та послуг, споживачі благ і заощадники доходів*.

Згідно з простою схемою кругопотоку, домогосподарства у ринковій економіці є власниками усіх чотирьох видів ресурсів – землі, капіталу, праці та підприємницького хисту, і постачають ці ресурси фірмам. Водночас реальна картина є складнішою. Навіть у країнах з розвиненою ринковою економікою частина матеріальних ресурсів (землі і капіталу) перебуває у власності держави. З іншого боку, більшість фірм самі володіють капітальними благами, які використовують, а домогосподарства часто володіють капіталом лише опосередковано через власність на підприємства.

Платежі за запропоновані на ринку ресурси становлять доходи домогосподарств. *Функціональний розподіл доходів* вказує, яка частина грошового доходу суспільства припадає на кожен з чотирьох видів ресурсів.

Домогосподарства можуть використовувати наявні у них ресурси і самостійно виробляти товари та послуги. Залежно від його мети, таке виробництво у межах домогосподарств поділяють на *ринкове* і *неринкове*. У

першому випадку домогосподарства постачають вироблені ними товари та послуги для продажу на ринку, у другому – використовують для власного споживання.

Виробництво товарів і послуг для продажу здійснюють некорпоративні підприємства, які перебувають у власності домогосподарств. Така організація процесу виробництва має низку вагомих переваг. Некорпоративні підприємства домогосподарств можуть гнучкіше реагувати на зміни попиту на ті чи інші товари і задовольняти потреби споживачів, швидше пристосовуватися до змін в умовах господарювання, оперативно приймати ефективні виробничі рішення.

Результати ринкового виробництва домогосподарств враховують при обчисленні валового внутрішнього продукту країни. Натомість абсолютну більшість неринкових виробничих операцій не включають до складу ВВП. Основними компонентами неринкової діяльності домогосподарств є робота в особистих підсобних господарствах та домашні послуги (приготування їжі, прибирання і дрібний ремонт житла, догляд за дітьми та хворими чи інвалідами тощо).

8.2. Видатки, споживання і заощадження домогосподарств

Усі споживчі видатки домогосподарств поділяють на три основні категорії: видатки на товари щоденного вжитку, видатки на товари тривалого користування, видатки на послуги. *Товари щоденного вжитку* – це споживчі товари зі сподіваним строком використання до трьох років (продукти харчування, переважна частина одягу, канцтовари, пальне для автомобілів тощо). *Товари тривалого користування* – товари, сподіваний термін використання яких перевищує три роки (наприклад, телевізори, холодильники, меблі, легкові автомобілі). *Видатки на послуги* – це оплата житла та інших комунальних послуг, освітніх послуг, послуг транспорту тощо.

Характерною особливістю структури споживчих видатків домогосподарств у країнах з розвиненою економікою є зростання частки на оплату послуг.

Домогосподарства *заощаджують*, якщо вони не повністю витрачають свої поточні доходи на придбання товарів і послуг. **Заощадження** – це та частина використовуваного доходу, яка не витрачається на поточне споживання. Заощадження домогосподарств відіграють дуже важливу роль, бо саме вони є основним джерелом інвестицій, які визначають розвиток економіки країни. Водночас зростання заощаджень, зокрема у країнах з перехідною економікою, має вагомe соціальне і політичне значення, оскільки сприяє підвищенню життєвого рівня населення і його соціальної захищеності, зміцненню середнього класу у суспільстві та посиленню його фінансової незалежності.

Коли люди заощаджують частину свого поточного доходу, вони керуються різними мотивами. Це і прагнення забезпечити собі певний життєвий рівень після виходу на пенсію, необхідність подбати про освіту дітей, бажання мати деякі резервні кошти на випадок непередбачених обставин (хвороби, нещасного випадку чи втрати роботи) або залишити спадок дітям чи онукам. Багато домогосподарств поступово нагромаджують кошти для придбання житла, автомобіля чи інших товарів тривалого користування. Ті, хто відчують у собі схильність до підприємництва, заощаджують, щоб отримати змогу відкрити власний бізнес.

Очевидно, що можливість заощаджувати визначається величиною доходу домогосподарства. У кожному суспільстві існує певна частина населення, чіх доходів вистачає лише на поточне споживання. Навіть у країнах з розвиненою економікою ця частка становить декілька десятків відсотків, а в інших країнах може сягати і поза 80–90%. За низьких поточних доходів домогосподарство для підтримання певного життєвого рівня нерідко бере позику або використовує раніше заощаджені кошти (тобто витрачає більше, ніж заробляє). У цьому випадку кажуть, що воно має *від'ємні заощадження*.

Окрім величини використовуваного доходу на заощадження впливає ще ціла низка чинників. Розвиток ринків капіталу дає змогу використовувати позики для фінансування освіти дітей та придбання житла, автомобіля тощо. Існування дієвої системи соціального забезпечення і володіння деяким

стандартним набором товарів тривалого користування також знижує потребу у заощадженнях. На процес заощадження впливають сподівання домогосподарств щодо розвитку економічної ситуації в країні та власних перспектив, демографічні чинники (склад сім'ї, місце проживання, рівень освіти, сектор зайнятості), зміни в оподаткуванні, зміни процентних ставок тощо.

Залежно від вигляду, якого набувають заощадження домогосподарств, вирізняють *організовані* та *неорганізовані заощадження*. До організованих відносять заощадження у межах банківської системи (вклади у національній та іноземній валюті у банках і небанківських фінансово-кредитних установах), придбання цінних паперів (акцій та облігацій) і страхових полісів. Неорганізовані заощадження – це готівка в національній та іноземній валюті, що зберігається безпосередньо у домогосподарств. Неорганізовані заощадження можуть набувати також і натуральної форми (придбання товарів тривалого користування).

8.3. Економічна нерівність і соціальний захист населення

Вочевидь найважливішою ознакою, за якою можна класифікувати домогосподарства, є їхній рівень доходів та майновий рівень. У будь-якому суспільстві є дуже багаті і вкрай бідні домогосподарства. Особливості привласнення доходу у межах суспільства аналізують за допомогою родинного розподілу доходів. **Родинний розподіл доходів** – це розподіл виробленого в економіці доходу між різними домогосподарствами. Зазвичай родинний розподіл доходів виявляє значну майнову нерівність у суспільстві.

Для вивчення диференціації домогосподарств за рівнем доходів чи рівнем споживання їх поділяють на п'ять груп по 20% (*квінтилі*) або на десять груп по 10% (*децилі*) і з'ясовують, яку частку національного доходу привласнює кожна з цих груп. Загалом нерівномірність розподілу доходу у суспільстві характеризують за допомогою декількох інформативних показників.

Крива Лоренца графічно відображає відхилення від рівномірного розподілу доходів у суспільстві. Для її побудови по горизонтальній осі

відкладають відсоток домогосподарств, а по вертикальній осі – сумарний відсоток доходу, який привласнюють ці родини. За рівномірного доходу 20, 40, 60, 80 та 100% усіх домогосподарств привласнювали б відповідно 20, 40, 60, 80, і 100% доходу. Графічно цю ситуацію ілюструє лінія 45° (див. рис. 8.1). Реально ж, найбідніші 20% домогосподарств привласнюють значно менше, ніж 20% доходу, і крива Лоренца відхиляється від лінії 45° . Що вища нерівномірність розподілу доходу у суспільстві, то далі від цієї лінії лежить крива Лоренца.

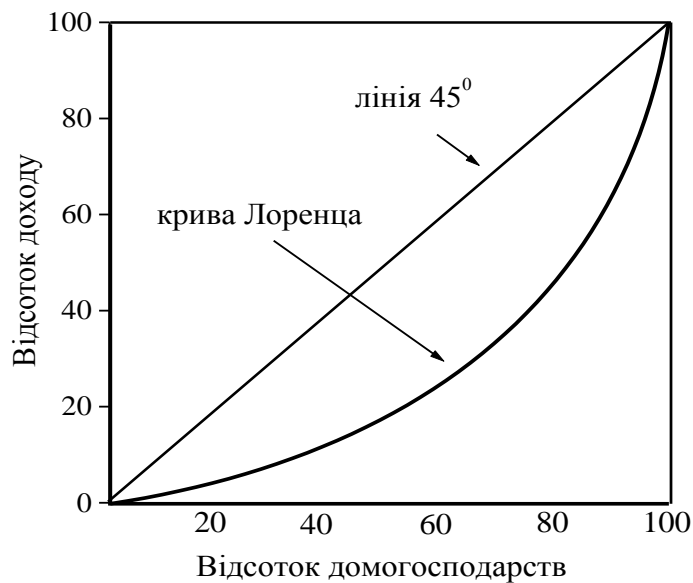

Рис. 8.1. Крива Лоренца

Ще одним важливим показником нерівності доходів у суспільстві є коефіцієнт Джині. Коефіцієнт Джині обчислюють на підставі кривої Лоренца як відношення площі фігури, обмеженої лінією 45° та кривою Лоренца, до площі трикутника, обмеженого лінією 45° , горизонтальною віссю та правою ординатою (див. рис. 8.1). Легко бачити, що величина коефіцієнта Джині змінюється у межах від нуля до одиниці і зростає зі зростанням нерівномірності розподілу.

Пом'якшення нерівності розподілу доходів у суспільстві є одним з найважливіших завдань держави у ринковій економіці. Для вирішення цієї проблеми уряд використовує систему оподаткування та трансферні платежі. Дії уряду, спрямовані на досягнення більш рівномірного розподілу доходів у

суспільстві, повинні бути продуманими і виваженими, оскільки активний перерозподіл доходів може знижувати стимули до праці і негативно впливати на перспективи економічного зростання країни. Загалом проблема компромісу між рівністю та ефективністю є одним з ключових виборів, перед якими постає кожне суспільство.

Для пом'якшення гостроти проблеми нерівності доходів цивілізовані країни здійснюють політику соціального захисту населення. Ефективність і масштаби цієї політики визначаються переважно рівнем розвитку економіки країни та системою суспільних цінностей. Особливо високого рівня соціальної захищеності досягнуто у скандинавських країнах та деяких інших державах Європи.

Рекомендована література:

1. Аналітична економіка: макроекономіка і мікроекономіка. Підручник. Книга 1 / За ред. С. Панчишина і П. Островерха. – Львів, Апріорі, 2017. – С. 245-260; 345-257.
2. Вступ до економічної теорії. Підручник / За ред. З. Ватаманюка. – Львів: Новий Світ – 2000, 2006. – С. 361-378.
3. Економічна теорія: політекономія. Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. К.: Знання – Прес, 2004. – С. 320-346.
4. Панчишин С. М. Макроекономіка. – К.: Либідь, 2005. – С. 86-92; 98-121.